

Kapitel 4

Samtaler med familier:

Forældres ønsker og forventninger til skolen en central rolle i dit arbejde som psykolog i folkeskolen. I folkeskolens formålsparagraf står der i første linje, at det er skole og forældre, der i samarbejde skal sikre elevens udvikling. Der er mange gode grunde til at prioritere samarbejdet med forældrene i dit rådgivningsarbejde i skolen, selvom det i nogle sammenhænge måske kan virke som en uoverkommelig opgave, og forældrene kan opleves som en besværlig med- eller måske endda modspiller.

Jeg vil i det følgende beskrive, hvordan du kan tale med børn og forældre, og hvad du skal være særligt opmærksom på. Det skal ikke ses som et supplement til dit arbejde med at rådgive skolens personale, men bør være en grundsten i dit arbejde i PPR. Som medarbejder i PPR er du så godt som den eneste, der virkelig kan hjælpe med til at forbinde hjemmets og skolens forståelser og skabe sammenhæng i barnets liv. Derfor mener jeg, at arbejdet med og i familierne er den vigtigste indsats vi kan yde ift at skabe udvikling i et barns liv.

Rigtig mange af de udfordringer, vi møder i skolen, kan afhjælpes med en relativ enkel indsats i familierne. Når du kommer til at forstå familien, vil du også blive i stand til at hjælpe barnet i skolen og netop skabe udviklende forbindelser i barnets liv.

Min erfaring er, at det er igennem samtalerne med familien, at jeg ubetinget har opnået de største og mest betydningsfulde resultater ift at hjælpe børn og unge i skolen. Og det er netop fordi jeg har haft en tilknytning til skoleverdenen, at det er lykkedes at skabe forbindelserne og den ønskede udvikling.

I dette kapitel vil jeg præsentere forskellige nyttige tilgange, opmærksomhedspunkter og forståelser i arbejdet med familier. Der er ikke tale om en særlig metode og det er selvfølgelig ikke alle problemstillinger der kalder på lige omfattende tilgange. Men grundlæggende er dette kapitel en beskrivelse af noget af det vigtigste arbejde vi kan udføre som PPR-psykologer.

En samtale med en familie er ikke det samme som at holde møde med familien og jeg har sjældent skolens personale med til denne del af mit arbejde. Det er ikke fordi forældrene ikke ønsker at have skolen med, men dels er skolen ofte helt fri for at komme for tæt på familien og dels giver det også en anden samtale, at vi for en stund kan sætte problemerne i skolen på pause og fokusere på familien.

Som regel tilbyder jeg at jeg kan komme hjem til familien og holde disse samtaler. Langt de fleste familier tager imod dette tilbud.

Familiens historie og fortælling:

På dansk har *historie* to betydninger, og i dette afsnit vil jeg benytte mig af dem begge. For at lette forståelsen vil jeg kalde den historie, som handler om fortidens hændelser og erfaringer for historie, og den historie som er en fortælling for netop fortællinger. Selvom det kan virke forvirrende, har jeg også valgt at omtale historier i flertal, selvom det for mange får en medbetydning af noget opdigtet. Grunden til, at jeg alligevel omtaler fortidens hændelser som historier og ikke *historien*, er, at det ikke er muligt at tale om én historie med stort H, som ligger endeligt fast og står udenfor fortolkning. *Danmarkshistorien*, der blev vist på DR i 2017, bestod på samme måde af historier, og den politiske debat omkring serien vidnede også om, at Historien ikke længere kan forstås som én utvetydig række af hændelser, som logisk afføder hinanden. Forståelsen af hændelser, og den betydning de tillægges, er afgørende for, hvad det er, vi lægger vægt på og videregiver af Historien.

Hvorvidt, Historien eksisterer som en række objektive kendsgerninger eller ej, er ikke mit ærinde at diskutere. Her handler det om familiers og familiemedlemmers beskrivelser af historiske hændelser og begivenheder, som de har oplevet dem, og som de formidler dem. Det er således ikke vigtigt, om det kan dokumenteres eller ej, at "min far gik fra min mor, på min 10 års fødselsdag." I denne sammenhæng er det vigtigere, at det er sådan begivenheden erindres.

Når jeg taler med forældre og familier, er jeg meget nysgerrig efter at høre både deres historier og deres fortællinger. Historier er vigtige, fordi det er gennem familiens historier, at børn og forældre forstår sig selv og hinanden. Fortællingerne er vigtige, fordi de viser, hvordan historien bliver forstået og bliver medskaber af de handlinger, som familiens medlemmer udfører nu.

Det er ikke sådan, at historier er direkte bestemmende for, hvordan et menneske handler, men det er min påstand, at forståelsen af historien er afgørende for, hvordan vi forstår vores handlinger. Som Kierkegaard udtrykker det: "livet forstås baglæns, men må leves forlæns"

Vi kan ikke bruge historien til at forudsige en persons handlinger, men vi bruger historien til retrospektivt at forklare vores handlinger. Man kan således ikke med sikkerhed sige, at børn af veluddannede forældre vil klare sig godt i uddannelsessystemet. Der er en overvejende sandsynlighed for det - rent statistisk - men ingen garantier. På samme måde bliver fx børn af alkoholikere ikke automatisk selv alkoholikere.

Jeg tror, at de fleste ved dette, men alligevel har jeg ofte hørt det brugt som argument for, hvorfor et barn klarer sig godt eller mindre godt i skolen, i formuleringer som: "hans forældre er jo også veluddannede", eller "hun kommer også fra et alkoholikerhjem".

Fortællinger:

Nå jeg her taler om fortællinger, så er det de store beskrivelser, som bliver fortalt som forklaringer. Fortælleren ved for det meste godt, at fortællingen er noget, de enten slutter sig til,

eller som de bruger som ramme for forståelsen af sig selv eller barnet. Det kan være fortællingen om, at ens forældre ikke mente, at uddannelse var vigtig. Ikke fordi de nogen sinde sagde det direkte eller indirekte, men det var bare noget, som "lå i luften". Det kan også være fortællingen som familien har om sig selv eller hinanden: "*Vi går meget op i sundhed, hjemme hos os*" eller "*For mig kommer familien altid i første række.*" På samme måde kan det også være fortællinger om barnet, som i ét ord forklarer det væsentlige ved barnet, som fx diagnoser som "*Han har ADHD*", "*Hun har angst*" eller "*Han er født præmatur*". Det kan også være hverdagsfortællinger som "*Hun er skilsmissebarn*", "*Han er adoptivbarn*" eller "*Hendes far er også alkoholiker*".

Dette kalder jeg fortællinger, fordi det ikke handler om specifikke hændelser eller begivenheder, men er beskrivelser, som omtales som ufravigelige fakta og selvfølgeligheder, der forklarer alt (eller det meste), og ikke tænkes nødvendigt at blive uddybet yderligere.

Det, som i denne sammenhæng kendetegner en fortælling i modsætning til historie, er generaliserede formuleringer eller absolutter, hvor der ofte indgår ord og vendinger, som *altid*, *aldrig* eller *han/hun/jeg/vi er... eller har...*

Selvom nogle af fortællingerne har udspring i konkrete historiske episoder, som fx at barnet er adopteret, for tidligt født eller har fået stillet en diagnose, så vælger jeg at kalde dem for fortællinger, fordi de er rammesættende for forståelsen af barnet eller familien. Der ligger ikke nogen værdimæssig forskel i historier eller fortællinger. Det er blot for her at kunne skelne mellem konkrete episoder og generaliserede forklaringer.

Eksempel:

En mor beskriver sig selv som: "en mor, som aldrig irrettesætter børn".

Da jeg spørger hvorfor, får jeg en "håndbogsforklaring" om, at det er skadeligt for børn, hvis de ikke selv finder deres egne veje i livet. Senere i samtalen fortæller hun om sin opvækst med en far, som hver dag kom hjem og skældte alle i familien ud. Hun husker, hvor uretfærdigt hun syntes, det var at blive skældt ud for selv den mindste forglemmelse. Senere fortæller hun om, hvordan hun ser sig selv som én, der aldrig irrettesætter børn. Først ved at spørge til en mulig sammenhæng mellem de to udsagn går det op for moren, at hendes overdrevne angst for at stille krav eller korrigere sit barn handler om hendes egen historie med sin far, som altid skældte ud. Samtidig bliver det tydeligt, hvorfor barnet virker uopdragen i andres øjne.

Pointen med at være opmærksom på fortællinger og historier er, at det ofte er i fortællingerne, at vi får indsigt i forståelsen af problemet. Det er gennem samspillet mellem historierne og fortællingerne, at vi kan finde ud af, hvilken betydning begivenhederne i historierne har, for den måde familien og dens medlemmer agerer på. Når vi sammen hører fortællingerne og historierne, får vi mulighed for at nuancere forståelserne af problemet, og det er også i forbindelsen mellem fortællinger og historier, at vi sammen kan blive klogere på det, vi ikke umiddelbart ser. Det er her, vi får mulighed for at overføre det, der virker i én sammenhæng, til de sammenhænge hvor det er svært.

Mange af fortællingerne er relativt let at genkende som fortællinger, når vi begynder at være nysgerrig efter begrundelserne for, hvorfor der netop bliver brugt disse samlebetegnelser eller generaliserede forståelser, men mere om det senere.

Flere versioner af samme historie.

Historier kan have mange lighedspunkter med fortællinger, men historierne er som regel kendetegnet ved konkret at være hæftet op på tid og sted. Det er ikke bare noget, som nogen er, men noget som er sket for nogen, eller nogen har gjort på et bestemt tidspunkt og i en bestemt sammenhæng. Ikke desto mindre kan historier være lige så selvfølgelige og definerende for den enkelte som fortællingerne.

Eksempel:

En mor fortæller, at hun havde det rigtig svært med sin datter de første par dage efter fødslen, fordi datteren var helt sorthåret og ikke lys som moderen. Det varede kun et par dage, og siden har hun elsket sin datter over alt på jord. Når jeg så spørger ind til, hvordan denne hændelse passer ind i konflikten mellem forældrene, så kommer det frem, at denne mors afvisning af sin datter som spæd har gjort, at hun altid tager sin datter i forsvar, uanset hvad hun finder på. Det gør hun ud fra en betragtning af, at hun har haft en svær start på livet med en mor, der afviste hende. Ved at spørge ind til historien og detaljerne ved hændelsesforløbet kommer vi frem til, at moderens afvisning umuligt kan forklare barnets adfærd. Til gengæld kan familien se, at moderens skyldfølelse ift. afvisningen af pigen som spæd forklarer, hvorfor moderen altid tager sin datter i forsvar, og hvorfor forældrene derfor altid er oppe at skændes pga. pigens adfærd.

Ofte er familiers og deres medlemmers historier blevet formidlet igen og igen i forskellige variationer og ved forskellige lejligheder. Ikke som en samlet historisk beretning, men i brudstykker og med fremhævelse af forskellige elementer over tid og i forskellige sammenhænge. Fx er min egen historie, at jeg er vokset op i Herlev, men den er også, at jeg har boet det meste af mit liv på Frederiksberg. Begge historier er sande, men de bliver fortalt i forskellige sammenhænge afhængig af, hvem jeg taler med, og måske også hvilket indtryk jeg vil give andre af mig selv.

I nogle familier må børn høre på deres forældres beretninger om, hvordan de var som små, fx til konfirmationer eller lignende, hvor anekdoterne om pinlige hændelser bliver trukket frem. Det interessante i denne sammenhæng er, at disse brudstykker af historier huskes, høres og forstås forskelligt af de forskellige familiemedlemmer. Og de sættes sjældent sammen på samme måde af alle, hverken kronologisk eller geografisk.

Dette er vigtigt, fordi mange mennesker forholder sig til historien som en række begivenheder, der forårsager hinanden, og at denne rækkefølge er så logisk, at det end ikke er nødvendigt at være nysgerrig efter, om alle har samme forståelse.

Hvordan spørger vi til historien:

Når jeg spørger ind til familiens historie, så starter jeg ikke med det som det første og jeg spørger ikke direkte til historien. Jeg plejer at lade familiens medlemmer fortælle om det, som de ønsker hjælp og rådgivning til, men lytter hele tiden efter hentydninger til erfaringer og tidligere hændelser. Når de dukker op, så spørger jeg ind til dem og spørger til andre eksempler. Først når eksemplerne fra fortiden begynder at komme, så fortæller jeg, hvorfor jeg er interesseret i fortiden med en formulering om, at jeg tænker, at forståelsen af fortiden kan kaste lys over, hvordan vi agerer og fortolker det, der sker lige nu.

Grunden til, at jeg ikke fra starten fortæller, at det er den måde jeg arbejder på, er, at jeg har erfaring med, at jeg så taler ind i en anamnese-forståelse, hvor forældrene fortæller om deres eller barnets liv som en "fakta-boks": *"Peter vejede 3400g, spiste, kravlede og gik til tiden, havde kolik osv,"*. Sikkert vigtige oplysninger, men ikke i denne sammenhæng. Jeg er interesseret i de historiske beretninger, som har med det nuværende problem at gøre og ikke mindst familiens egen forståelse af deres fortid. Ikke den forståelse de forventer, at en psykolog ønsker at høre.

Ofte er indgangen til at tale om fortiden en antydning, som *"Det har altid været ham, som har fået mest opmærksomhed"* eller *"Min barndom var helt anderledes"*. Sådanne formuleringer tager jeg som et stikord til at tale om fortiden med et spørgsmål som: *"Hvad mener du med, at han altid har fået mest opmærksomhed?"* eller *"Hvordan var din barndom så?"*.

Hvis jeg en sjælden gang ikke får eksempler fra fortiden eller antydninger, som jeg kan gribe, plejer jeg at spørge ind til særlige hændelser og begivenheder i familiens liv. Hvis det heller ikke giver resultat, præsenterer jeg betydningsfulde hændelser fra mit eget eller andres liv, som jeg mener har haft betydning for, hvad jeg gør i dag, men det er yderst sjældent, at der ikke kommer en eller anden hentydning til fortiden, selvom den kan være så diskret som *"jeg har ikke rigtig nogen rollemodeller ift af være forældre"*

Traumet som aftrækker.

Det er min erfaring, at problemer og bekymrende eller uhensigtsmæssig adfærd næsten altid har udspring i en konkret hændelse, som har udløst den situation, som barnet og/eller familien står i. Det er ikke altid en decideret traumatisk oplevelse, eller rettere: det er ikke altid, at udenforstående eller voksne vil identificere den udløsende hændelse som traumatisk, og for nogen er det også et meget dramatisk udtryk. Ikke desto mindre er det ofte sådan, at den hændelse, som finder sted samtidig med ændringen i adfærd, opleves og huskes som traumatisk, enten af barnet selv eller af andre af familiens medlemmer.

Eksempel:

Et eksempel på en traumatisk oplevelse, der var udløsende for en endog meget vanskelig skolesituation, var en elev i første klasse, som har været og stadig er rigtig dygtig og god til mange

ting. Men mødet med bogstaverne var en voldsom oplevelse. Hver gang klassen skulle arbejde med læsning, oplevede hun et kæmpe nederlag, af et omfang hun ikke tidligere havde været udsat for. Hendes frustration over de forbandede bogstaver bredte sig til al undervisning og blev til vrede mod alt, hvad der handlede om skole. Først da vi fik sat fokus på hendes oplevelse af kompetencetab ift. bogstaverne og bl.a. fik hjulpet hende med at komme tilbage på sporet, med alt det hun ellers kan, skete der en positiv forandring.

At lede efter et traume kan gøres på forskellig måde, og det er ikke altid, at jeg taler om det som et decideret traume. I nogle sammenhænge bruger jeg udtryk som "udløsende begivenhed" eller "voldsom oplevelse", måske fordi jeg synes, "traume" er et meget voldsomt og fremmedklingende ord. Omvendt viser det også sagens alvor, netop at tale om begivenheder som traumer.

Mere typiske eksempler på sådanne begivenheder i børns liv er skilsmisse, mobning, kritisk sygdom i familien, flytninger, lærer- eller kammeratskift.

Når jeg spørger ind til sådanne afgørende begivenheder, er jeg nysgerrig efter mønstre og tidsmæssige sammenfald. Jeg spørger fx, om der er sket noget særligt i familien eller i barnets liv. Ofte er det ikke muligt at pege en enkelt begivenhed ud med det samme, men ved at dyrke tiden omkring begyndelsen for den ændrede adfærd lidt kommer der så godt som altid noget frem. Det kan være, at han blev smidt af fodboldholdet, hendes bedste ven skiftede skole eller at han fik at vide, at familien skulle flytte enten permanent eller midlertidigt. Det, som snyder ift. kronologien, er, at der enten kan være forskydninger ift. reaktionen fx, når det går op for barnet, at forældrene ikke flytter sammen igen. Reaktionen kan også komme umiddelbart efter, at barnet har fået at vide, at familien skal flytte, og ikke når selve flytningen finder sted. På den måde kan det være svært for de voksne omkring barnet at se sammenhængen mellem den eller de udløsende begivenheder og ændringen i adfærden.

Det, at gå på opdagelse efter en udløsende begivenhed eller et traume, giver også familien og barnet en anledning til, at vi kan reflektere over, hvordan adfærden kan forstås. Ikke at det skal være den eneste forklaring eller en undskyldning for barnet, men mere som en nøgle til at skabe forandring. En nøgle som kan være med til at åbne for nye historier og forhåbentlig en ny og mere nuanceret fortælling om barnet og familien.

I familier, hvor det ikke er muligt at pege på en eller flere bestemte begivenheder i barnets liv, ligger nøglen ofte i forældrenes historie. Og mange gange er der et sammenfald i barnets alder eller situation, og den alder eller situation som forældrene havde eller stod i, da de selv oplevede noget traumatisk. Det giver sig som regel udtryk i sætninger som: "Da jeg gik i 5. klasse, som Peter gør nu, blev mine forældre skilt" eller "Jeg mistede min mor lige efter vi flyttede, men min datter har jo stadig mig, så jeg forstår ikke, hvorfor hun reagerer så voldsomt og ikke vil lade mig alene her, efter vi er flyttet".

Om det er, fordi forældrene spejler deres egne oplevelser i børnenes alder eller situation eller børnene selv slutter sig til en mystisk sammenhæng mellem fx flytning og død er ikke altid til at få på det rene, men det er muligvis en kombination.

Jeg har lagt mærke til, at når forældre bruger samme tillægsord eller vendinger til at beskrive begivenheder, kan der også være en forståelsesmæssig sammenhæng mellem begivenhederne. En sammenhæng som ikke altid står klart for fortælleren.

Eksempel:

En far fortæller, at hans mor i perioder gjorde meget ud af at formane ham om, at han skulle passe på, at faderen ikke forgiftede hans mad. Senere i samtalen fortæller denne far om sin egen søns angst omkring mad, og hvordan sønnen er meget opmærksom på maden og flere gange ikke tør spise, fordi han frygter, at maden er forgiftet. Først da jeg gør ham opmærksom på, at han har talt om forgiftet mad ifm. sin egen opvækst, ser faderen en forbindelse mellem sin egen opvækst og sønnens adfærd.

The power threat meaning framework (PTMF)

En anden måde at forstå traumer på er ved at se på hændelser og reaktionen, som den magt som forståelsen af en oplevet trussel skal forstås i og sætter rammen for et menneske. Det lyder mere kompliceret, end det er. Hvis vi forstår vores og andre menneskers psykiske og fysiske reaktioner som personens måde at beskytte sig selv og sine nære mod en trussel, så giver det os helt andre handlemuligheder ift. at skabe forandringer. Det kan godt være, at det kan være svært for de voksne, at se den trussel som barnet oplever, men hvis vi forstår, at barnet oplever noget som en trussel, så har vi også lettere ved at ændre på forholdene.

Et klassisk eksempel på en trussel, som jeg tit oplever, at voksne har svært ved at forstå, er simple irettesættelser. Rigtig mange af de børn jeg har talt med gennem tiden, inklusiv mine egne, oplever irettesættelser som skæld ud. Det kan være svært for voksne at se, at det, at de hæver stemmen, klapper for at få ro i klassen, pifter eller på anden måde kommer med en voldsommere lyd, end barnet forventer, kan opleves som en trussel for barnet. En sådan trussel er ikke eksistentiel og sjældent traumatiserende, men ikke desto mindre oplever mange børn voldsomme uventede lyde som et faresignal, der betyder, at der er noget, som de skal passe på. Det betyder fx i en classesammenhæng, at nogle af eleverne i en klasse oplever lærerens hævede stemme som et faresignal, selvom det var ment som et forsøg på at skabe opmærksomhed. Derfor er der også elever, som reagerer med at lukke ned, blive fysisk urolige eller decideret mister opmærksomheden.

En anden trussel, som vi voksne tit overser, er de voksnes størrelse. Når vi som voksen irettesætter et barn evt. med hævet stemme, står helt tæt op ad barnet og forventer, at barnet skal se dig i øjnene, så vil nogle børn opleve den voksne som en trussel. Alene pga. størrelsen vil mange børn have svært ved at høre efter, hvad den voksne siger.

En trussel kan forstås som en eller flere erfarede eller måske forestillede voldsomme oplevelser i barnets eller familiens historier. Når der er tale om forestillede, så er det oftest fordi truslen har været umiddelbar. Mange kender oplevelsen af noget, som næsten var gået rigtig galt. En sådan oplevelse kan sidde i kroppen i lang tid. Fx en oplevelse af at være lige ved at blive kørt ned, eller

at man har overværet nogen, der er kørt ihjel, kan være med til at skabe en meget stor frygt for et bestemt lyskryds.

Eksempel 1:

I en familie var fortællingen, at drengen havde ADHD og var i opposition til voksne. Det betød, at de havde mange skænderier derhjemme, og han blev skældt ud i skolen, fordi der var mange situationer, hvor drengen ikke gjorde, hvad de voksne bad ham om. I samtalen med familien kom det frem, at reglerne ofte blev ændret, og at ikke alle regler gjaldt for alle. Det betød, at drengen gang på gang oplevede at få skæld ud over noget, som, han ikke helt vidste, var et brud på en regel. Familien kunne fortælle talrige historier om regler, der af den ene eller anden grund var ændrede. De voksne var sjældent enige om eller kunne huske grunden til ændringen af reglerne eller ændringerne. Drengen fortalte selv, at han helt havde opgivet at navigere i reglerne og konstant var forberedt på at få skæld ud. Drengen oplevede konstant en trussel fra voksne, som han med rette oplevede som uforudsigelige. Det var derefter tydeligt at forstå drengens forvirrede og oppositionelle adfærd som en reaktion på et uforudsigeligt miljø.

Eksempel 2:

En pige blev beskrevet som passiv i timerne, og at hun havde en dårlig arbejdshukommelse. Forældrene fortalte, at hun kom fra en skole i Uganda, hvor man kun rakte hånden op, hvis man havde det korrekte svar. Da hun ikke talte så godt dansk og tit var i tvivl om selv de mest almindelige begreber, valgte hun at tie, eller svarede at hun ikke kunne huske, hvad der blev spurgt om. Ligeledes ville hun hellere undlade at besvare en opgave end at risikere at svare forkert. Når hun blev spurgt om de manglende besvarelser, sagde hun altid, at hun ikke rigtig kunne huske, hvad hun skulle skrive. Hun beskyttede sig selv mod en trussel om at få skæld ud, ved at lade være med at prøve på at svare.

Man kan sige, at mere eller mindre reelle og forståelige trusler kan have baggrund i et eller flere reelle oplevede traumer eller historier, som igen kan give sig udtryk i en bestemt adfærd. Denne adfærd skaber så igen en fortælling om barnet. Fx var de to fortællinger, om hhv. drengen med ADHD og oppositionel adfærd og den passive pige med den dårlige arbejdshukommelse, umiddelbart vanskelige at forbinde med de konkrete historiske begivenheder, som børnene havde oplevet. Kun ved at spørge nysgerrigt ind til barnets og forældrenes historie, blev det muligt at se forbindelsen mellem adfærd og barnets ønske om at passe på sig selv.

PTMF er tænkt og udviklet som et alternativ til diagnoser og bygger også på en forståelse af mennesker som meningsskabende individer. Vores handlinger er derfor altid begrundede i en eller anden fornuft, som giver mening for os. Når vi arbejder og forstår menneskers "afvigende" adfærd som udtryk for noget, der giver mening i individets liv, så får vi også andre handlemuligheder for at

hjælpe og skabe forandringer. Forandringer som diagnoseforståelsen ikke kan give, fordi diagnosesystemet forklarer adfærden ud fra en anormalitetsforståelse. PTMF opererer med flere typer af oplevelser i livet, som individet har overlevet og som har haft betydning for individets forståelse af sig selv om ageren i verden. Det som jeg ser som fællesnævneren for de oplevelser som individet har overlevet handler på forskellig vis alle om oplevelsen af udstødelse eller svigt af den gruppe som individet oplever sig som en del af, oftest familien.

Ugunstige oplevelser i barndommen.

Det er på mange måder en gammel viden, at voksne som har et svært liv, også har haft en svær barndom. Der er imidlertid mange historier om mønsterbrydere og fortællinger om mennesker, som på trods af en hård barndom er vokset op og blevet hele mennesker. Disse fortællinger er ofte hentet fra litteraturen og i diskussionen om arv og miljø indgår de som argument for, at der ikke behøver at være en årsagssammenhæng mellem opvækstvilkår og voksenlivet. Det har også givet grobund for tanker om, at børn bliver stærke af modstand i livet.

Imidlertid er der nu i studierne af ugunstige oplevelser i barndommen (Adverse Childhood Experiences eller ACEs) kommet en markant indikator for, at svære barndomsoplevelser (traumer) giver fysiske så vel som psykiske lidelser i voksenlivet. Med det omfattende materiale, som ACEs lægger for dagen, er der kommet endnu et argument for at sikre, at alle børn får en tryk opvækst uden traumatiske oplevelser. Heckmans forskning, som viser, at den først investerede dollar i et barns liv, giver størst samfundsmæssigt afkast, jo tidligere den investeres i barnets liv er inde på noget af det samme. Det er dog ikke ligegyldigt, hvilke tiltag, der investeres i. Heldigvis har langt de fleste børn en tryk og god barndom uden (for mange) traumer.

Problemet i denne sammenhæng er, at traumer ikke er en objektiv størrelse og kun kan forstås på baggrund af den kulturelle kontekst, som barnet lever i. Tidligere ville en skilsmisse blive betragtet som et stort traume, men i dag er det noget, som så mange børn oplever, at vi ikke længere taler om det som et traume. På samme måde ville den fattigdom vi kender til i dag i Danmark, ikke tidligere blive opfattet som traumatisk for børn, men fordi vi alle er blevet rigere, taler vi om relativ fattigdom og nogle politikere (især liberale) mener ikke, at de fattige i Danmark er rigtig fattige. På samme måde med tæsk som opdragelsesmiddel. Det var tidligere en helt legitim måde at opdrage på, hvor vi i dag betragter det som traumatisk for børn at blive slået.

Selvom det ikke er muligt at give en klar definition af, hvad der er traumatisk for børn, så er det ikke umuligt at forsøge at sikre, at børn i Danmark får en tryk opvækst. Selvom traumer skal forstås i en kulturel sammenhæng og ikke kan defineres objektivt, så eksisterer de stadig. Og selv om et par på hovedet eller forældrenes skilsmisse ikke nødvendigvis opleves som traumatisk for alle børn, så er der dog noget, som kendetegner traumatiske oplevelser for børn. Uforudsigelighed og betydningsfulde voksne, som ikke er til at stole på, er generelt noget, som opleves som traumatisk. Men dermed ikke sagt, at børn som kronisk oplever overgreb ikke bliver traumatiserede.

Vi har en stor samfundsmæssig forpligtelse overfor de børn, som vi møder, der oplever traumer, uanset, om vi som samfund eller politikere vil definere deres oplevelser som traumatiske eller ej.

Små gryder har også ører:

Jeg har mødt en del forældre, som er overbeviste om, at det er lykkedes dem at holde hemmeligheder om forfærdelige eller betydningsfulde "voksenbegivenheder" skjult for deres børn. Det er selvfølgelig prisværdigt, at børn ikke involveres i alle livets genvordigheder, men desværre sker der tit det, at børn opfanger brudstykker af samtaler, udfylder hullerne i historien og sætter den ind i en sammenhæng, der giver mening for dem. Dét er noget vi, børns så vel som voksnes, er fantastisk til: at udfylde huller i informationer. Det er nøjagtig den samme evne, som vi bruger til at læse sjuksket håndskrift eller genkender en bekendt alene på grund af måden vedkommende går på.

Når børn overhører voksnes samtaler eller kun får fortalt dele af historier, så danner de af sig selv en forståelse af det, som de har hørt og forstår deres verden ud fra disse informationer. Og når de oplever, at noget ikke bliver sagt, mærker stemninger, mødes af tavshed eller ser de voksnes ansigtsudtryk, når de selv eller andre nævner emner eller begivenheder, er det også med til at skabe deres forståelse af historien. Det kan være banale ting som en samtale mellem forældre omkring skolen, som afbrydes med en bemærkning som: "*Det taler vi om, når børnene sover*", eller en løse, men ofte gentaget snak om boligannoncerne. Det er ikke så få gange, at jeg har oplevet, at børn har fortalt historier i skolen, som forældrene benægter, at de har delt med deres børn. Jeg er sikker på, at forældrene taler sandt, men ikke desto mindre er børnenes historier næsten aldrig taget ud af det blå. På mange måder er børn ligesom Google og Amazon. På samme måde, som søgemaskinerne slutter sig til vores ønsker og præferencer ud fra, hvad vi søger efter på nettet, gætter børn sig til de voksnes ønsker og forventninger ud fra det, de voksne siger, fortier, og især ud fra, hvad de voksne gør.

Betyder det så, at vi skal fortælle børn alt, eller at vi skal passe ekstra meget på, hvad vi som voksne siger og gør? Både ja og nej til begge dele. På den ene side skal børn ikke præsenteres for alle voksenlivets ulykker, men på den anden side kan det give gevaldigt bagslag at fortie historier. Når jeg har samtaler med børn og forældre, vil jeg helst, at vi taler om familiens historier på en måde, så børnene også kan høre med. Det kan godt være, at noget skal formuleres om og modereres, men det er bedre, end at noget bliver fortiet. Når du som psykolog taler med familier, er det én af de vigtigste opgaver at facilitere samtalen, så børnene kan være med. Det kan bedst gøres ved spørgsmål, hvor du med de rette formuleringer kan støtte de voksne i at formidle historierne på en børnevenlig måde. Ligeledes kan du også med spørgsmål finde ud af, hvordan børnene opfatter og forstår det, som de voksne fortæller.

Jeg plejer at spørge børnene om de ved, hvad de omtalte begreber betyder: "*Ved du, hvad det betyder, at være "utro"?*" eller "*Hvad forstår du ved "den sorte skole", som din far taler om?*"

Mht. at guide de voksnes formuleringer af deres egen historie plejer jeg at stille spørgsmål som: "*Hvis du skulle beskrive det, som du har oplevet i din barndom til en 10-årig, hvad ville du så sige?*"

eller "Er der noget i det, du har oplevet, hvor du kan drage paralleller til en film, I har set, eller en bog I har læst?". Her er det en stor hjælp for forældre, at du er nogenlunde velbevandret i børnefilm og litteratur. Fx kan du spørge en far: "Var din lærer efter dig, ligesom Professor Snape er efter Harry Potter?"

At gå på jagt efter hullerne i fortællingerne og historierne:

Når vi arbejder med fortællinger og historier, er det også for at finde nye perspektiver og forståelser sammen. Det er, som Søren Hertz formulerer det, en søgen efter "de uanede muligheder". "Uanede" forstået som de muligheder, som vi endnu ikke har fået øje på. Der er således ikke tale om, at vi alle bare kan gøre, lige hvad vi vil eller har lyst til, blot vi har viljen eller udtryk for et superliberalt eller jubeloptimistisk synspunkt, hvor det kun er fantasien, der sætter grænser. Det handler derimod om, at man sammen med familien er nysgerrig efter at finde nye veje og forståelser, som kan skabe nye handlinger. Nye handlinger som vores tidligere syn på vores historie og vores fortælling, om hvem vi eller barnet er, indtil nu havde forhindret os i at se.

En fortælling om en dreng, som er angst, sammenholdt med de historier som familien fortæller om deres meget turbulente tilværelse, kan give anledning til en mulighed for at forstå familiens måde at leve på. Muligheder, som kan være med til at skabe en ny fortælling om et familieliv, der har været medskaber af drengens ængstelige måde at reagere på.

Hullerne i fortællingerne skal ikke forstås som fejl eller usandheder, men mere som en udfordring eller opfordring til at se, at tingene ikke kun kan forstås på én måde.

Jeg plejer at spørge, om der er situationer, tidspunkter eller steder, hvor barnet eller de voksne IKKE opfører sig som forventet. Er der situationer, hvor barnet ikke er ængstelig, godt kan koncentrere sig, gør, hvad der bliver sagt eller godt kan huske, hvad det får at vide.

Eksempler:

Forældrene: "Han er ude af stand til at fokusere på en opgave i mere end 2 minutter!"

Mig: "Er der noget, han godt kan koncentrere sig om?"

Eller

Forældrene: "Han har i meget ringe arbejdshukommelse!"

Mig: "Er der ting, som han godt kan huske, fx koder til sit computerspil?"

Det er vigtigt at fortælle, hvorfor du spørger, om der er situationer eller historier, hvor fortællingen om barnet eller familien ikke passer med fortællingen. Ellers kan forældrene opfatte det, som om du ikke tror på dem eller ikke forstår situationens alvor.

Jeg plejer at sige, at jeg er nysgerrig efter at finde ud af, om vi kan overføre noget af det, der virker, til de situationer, hvor det er svært. Det handler om at arbejde med et transkontekstuel

perspektiv, hvor vi forsøger at overføre mere hensigtsmæssige forståelser og adfærd fra én sammenhæng til den sammenhæng, hvor det ikke fungerer eller er svært.

Transkontekstuel forståelse:

Det transkontekstuelle handler som sagt om at kunne overføre viden og erfaringer fra én sammenhæng til en anden. Banalt set handler det eksempelvis om at bruge det, der virker i matematik til dansktimerne, hvor det er svært. I forbindelse med fortællinger og historier, så starter det transkontekstuelle detektivarbejde med at identificere de sammenhænge, hvor historierne ikke helt passer sammen med fortællingen om barnet eller familien.

Eksempler:

Fortællingen om barnet er, at han lider af en sygdom, som gør livet svært for ham. Forældrene fortæller, at en læge har fortalt, at han har OCD, som, de har fået at vide, er en sygdom. Drengen mener ikke selv, at han er syg og kan ikke se, at det er et problem, at han fx vasker hænder, hver gang han skal lege med sit legetøj. I familiens **historier** er der imidlertid flere eksempler på situationer, hvor han ikke vasker hænder hele tiden, fx hjemme hos sine venner, bedsteforældre og på den gamle skole. Håndvaskeriet blev imidlertid først et problem, et stykke tid efter familien besluttede sig for at flytte til den anden ende af landet. Nu hvor venner, familie og fritidsaktiviteter var langt væk, fylder vaskeriet rigtig meget. Dette ændrede opgaven fra at handle om barnets "sygdom", til at handle om at hjælpe barnet med at dyrke kontakten til de gamle venner og familien og få venner og fritidsaktiviteter det nye sted.

Et andet barn reagerede voldsomt på alt, hvad der handlede om læsning. Hans lærer fandt på at bruge noget af det, der fungerede i matematikundervisningen til dansk, nemlig optælling af matadorpenge for hvert ord han læste. Det gjorde, at han fra det ene øjeblik til det andet kunne deltage i danskundervisningen.

I nogle sammenhænge er det nødvendigt at grave en del i historierne, for at udfordre fortællingerne og komme til at arbejde transkontekstuel. I skoleverdenen oplever jeg dagligt små eksempler på erfaringer, som ikke passer med det generelle billede af et barn. Grunden til, at det er så interessant, er, at disse afvigelser fra fortællingen viser, at det ikke er barnet, der er sådan, men at barnets adfærd så godt som altid afhænger af den sammenhæng, som barnet indgår i. "Det mentale lever i det sociale", som Søren Hertz formulerer det. I en skolesammenhæng så vel som i familiemæssige sammenhænge kan det opleves som provokerende, når barnets adfærd kontekstualiseres eller gøres afhængig af en sammenhæng. Især hvis der er en stærk fortælling om, at barnet er på en bestemt måde. De eksempler, hvor barnets adfærd ikke passer ind i fortællingen, bliver forstået som undtagelserne, der bekræfter reglen.

Forståelsen af, at al adfærd afhænger af sammenhængen, som den udøves i, handler ikke om, at vi mennesker ikke gør uhensigtsmæssige ting eller mangler vilje til selv at beslutte, hvordan vi skal opføre os. Pointen er blot, at en bestemt adfærd altid først bliver problematisk, hvis den ikke passer til sammenhængen, den bliver udført i. Selve det at slå en prut er (i de flestes øjne) i sig selv

ikke en uhensigtsmæssig adfærd. Det bliver den først, når man gør det i klasselokalet, hvor kammeraterne griner, mens læreren skælder ud. At undlade at sige noget i timerne, hvis man ikke er sikker på svaret, er kun et problem, når læreren forventer, at man stiller spørgsmål og viser sin interesse i emnet. Det sidste er et stort problem for de elever, som kommer fra skolesammenhænge (ofte i udlandet), hvor man kun må sige noget, hvis man er sikker på det, man siger.

I arbejdet med at overføre erfaringerne fra én sammenhæng til en anden er historierne vigtige. Det er især vigtigt at være nysgerrig ift. forståelsen af, hvad der er vigtigt i historierne og ikke mindst, hvad der *ikke* bliver bemærket, *ikke* tillægges betydning eller blot glides hurtigt hen over. Det er selvfølgelig svært at vide, hvad det er, man skal lede efter, og derfor er det så vigtigt at have børnene med til samtalen. De kan ofte be- eller afkræfte, om noget er afgørende for dem eller ej, også selvom de voksne ikke mener, at det har betydning.

I skolen sker det ikke sjældent, at én og samme elev kan beskrives som to vidt forskellige personer af forskellige voksne. I stedet for at se det som en mulighed for at udbrede erfaringer fra dén sammenhæng, hvor det fungerer, oplever jeg tit, at det enten forklares med, at barnet jo også godt kan lide eller er god til netop det fag, hvor det fungerer, eller der ikke stilles de samme krav til ham i lige den situation, hvor han fungerer. Der er, så vidt jeg ved, ikke skolefags-specifikke psykiske lidelser eller udfordringer, som man kun har i et bestemt fag.

Eksempel:

En pige bliver af sin lærer oplevet som hjælpsom, belevet, dygtig og interesseret i madkundskab, men samme lærer oplever hende som sur, indadvendt, afvisende, provokerende og uengageret i fransktimerne. Selv fortæller pigen, at læreren er sød i madkundskab, men sur i fransk. Ved at grave lidt mere i forståelserne, oplevelserne og historierne fra de pågældende fag blev vi opmærksomme på, at det betyder rigtig meget for hende, at omgivelserne oplever hende som dygtig og som en pige, der kan præstere godt i timerne. Dette er bestemt ikke det, hun oplever i fransk. Ved at tale om dette og sammen med pigen være nysgerrig, efter at finde ud af hvad det ville sige "at være dygtig og præstere" i timerne, får vi ved fælles hjælp skabt en forandring i forholdet til fransk.

Selvom det kan være svært umiddelbart at overføre tænkningen fra fx madkundskab til fransk, så er det alligevel interessant at gå på opdagelse i, hvad det er, eleven selv bemærker som betydningsfulde forskelle og sammenhænge. Gennem barnets historier om de to fag eller andre sammenhænge kan vi blive klogere på, hvad det er, der måske alligevel kan overføres fra madkundskab til fransk eller fra hjem til skole, så vi kan skubbe til fortællingen om, at eleven fx er umulig i franskundervisningen eller i skolen.

Stamtræ:

I nogle samtaler med familier kan det enten være svært at holde styr på historierne eller i de forskellige aktører i familiens historie. I den sammenhæng er det en god idé at benytte sig af et

stamtræ. Et stamtræ er en optegnelse af, hvem et menneske nedstammer fra, men da der i mange familier også indgår personer, som ikke direkte er blodsbeslægtede, er det i denne sammenhæng en lidt mere udvidet forståelse af stamtræet. Det er således ikke vigtigt, at alle familiemedlemmer er med, men at de centrale aktører i familiens og barnets historie er repræsenteret. Det kan betyde, at en vigtig, men fjern onkel til bedsteforældrene skal med, mens alle mors fætre blot bliver markeret som "fætrene", fordi de ikke spiller, eller nogen sinde har spillet, nogen rolle i familiens eller barnets liv.

Når du tegner stamtræ med familien, giver det også anledning til netop at spørge ind til dem, som ikke bliver nævnt. Nogle gange gemmer der sig en historie, som familien godt kender, men som de ikke taler om. Det kan være fars søster, som døde under mystiske omstændigheder eller måske et uvenskab mellem to søskende som gør, at de aldrig ser en del af familien.

Det interessante ved at tegne disse stamtræer er, at det som regel også er en øjenåbner for familierne og giver dem anledning til nye refleksioner over, hvem de er og hvorfor de gør, som de gør.

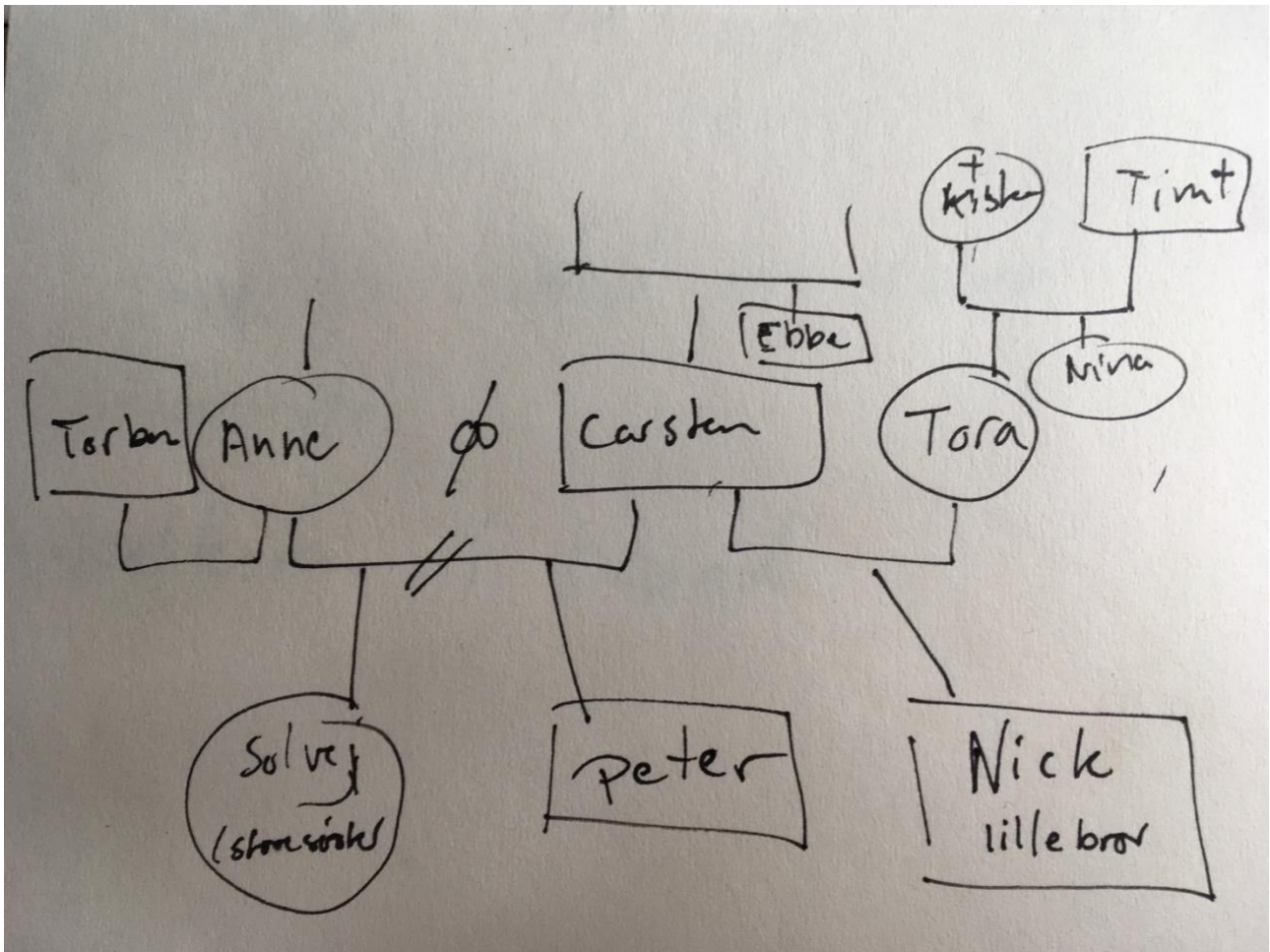
Det kan være en kæmpe hjælp for både dig og familien, specielt i de familier, hvor der indgår halvsøskende, ex'er, papforældre og bedsteforældre samt nære venner, som opfattes eller omtales som en del af familien.

Når du skal forsøge at sætte alle disse mennesker i system på en tavle eller et stykke papir (husk at bruge et stort ark!), så brug altid de navne, som familien bruger. Det kan være lidt forvirrende, hvis der er flere ex'er eller alle, der er ældre end forældrene kaldes "bedste", men det er vigtigere at familien kan identificere sig med navnene og betegnelserne, end at du ved nøjagtig, hvem det er og hvad deres relation er til barnet. Når det så er sagt, er det alligevel en god idé, at notere enten et navn eller "farmor" i parentes, så du ikke skal blive ved med at spørge om det er "bedste 1, 2 eller 3" de taler om.

Som regel vil familiemedlemmerne vise, hvem de taler om, ved at pege på stamtræet, specielt hvis det er skrevet på et papir, som ligger mellem jer.

Der eksisterer forskellige symboler som bruges ifm. stamtræer, men som regel har jeg glemt mange af de officielle tegn, når jeg sidder med familier. Det er som regel heller ikke vigtigt, blot du er konsekvent med de tegn du bruger og opfinder undervejs i samtalen.

I skriveprocessen vil der ofte opstå forskellige pladsproblemer, enten fordi du får startet et forkert sted på papiret eller fordi familien som regel ikke er symmetrisk. Det kan være, at far er enebarn, mens mor har fire søskende eller at du har skrevet barnet og dets søskende nederst på papiret og du så opdager, at barnet har en halvstoresøster, som har tre børn. Det gør ikke noget, at nogen familiemedlemmer bliver noteret lidt skævt eller med meget lille skrift, men det kan være en god idé at nævne, at der ikke skal lægges betydning i størrelsen eller placeringen. Nogle familier kan være følsomme overfor, hvem der huskes og hvem der bliver noteret perifert, men det er en fantastisk anledning til at tale om, hvad det handler om.

En enkel fremstilling af Peters familie og de forskellige familiemedlemmer, som familien selv nævner

Afsluttende bemærkninger om samtaler med familier:

Den overordnede pointe med at tale med familien om historier og fortællinger er, at flytte fokus fra barnet som den der har et problem eller ses som et problem, og zoome ud så det bliver muligt at se sammenhænge og nye perspektiver.

På samme måde kan man sige, at fokuseringen på historier er at zoome ind på enkeltbegivenheder, som så igen sættes ind i en større fortælling om familien og de sammenhænge, som barnet indgår i.

Barnet kan aldrig være den mindste enhed for forståelsen af et problem, som Jørn Nielsen formulerer det, og derfor er det så vigtigt at se barnets adfærd og handlinger som udtryk for en måde at kommunikere på i en sammenhæng.

Arbejdet med historier handler også om at skabe forbindelser, som ikke umiddelbart har været åbenlyse, eller som vi normalt søger at holde adskilt. Forbindelser mellem begivenheder og forståelser af adfærd i fx skole og hjem. Forbindelser mellem fortid og nutid, intention og

handlinger, oplevelse og reaktion, forventninger og muligheder og forbindelser mellem tanker og følelser.

Når vi taler med familien og hører familiens historier, får vi løftet blikket og kommer til at se adfærden som kommunikation. Vi får set forbindelser mellem noget, som vi tidligere anså som adskilt.

Det kan se ud som en unødigt komplicering af noget enkelt, men det er faktisk omvendt. Den enkle fortælling om barnet som indehaver af et problem, der bare skal løses, er altid mere komplekst, for ellers havde parterne ikke søgt hjælp hos dig.

Forenkling af en kompleks problemstilling resulterer som regel i en yderligere komplicering, fordi vi kommer til at overse vigtige, betydningsfulde og afgørende forbindelser mellem elementerne i historierne, fortællingerne og forståelserne.

Problemer, som ikke bare kan løses og bliver ved med at volde hovedbrud, uanset hvad der er sat i værk, er altid komplekse, og de løses ikke ved en enkelt mirakuløs handling, fordi den slags problemer er som et garnnøgle med mange tråde.

Hiver vi i én tråd, så strammer vi nøglet et andet sted. For at filtrere et sammenkludret garnnøgle ud, er vi nødt til at rode rundt i garnet og sprede det ud, så vi kan få et overblik over, hvordan trådene hænger sammen og er viklet ind i hinanden. På samme måde er opdagelsesrejsen ind i familiens historier og fortællinger.

At gå på opdagelse i historierne er i sig selv ikke umiddelbart løsningen på problemet. Det er til gængæld et stort og nødvendigt skridt til at finde nye veje i det komplekse problem.

I samtalen om historierne filtrer vi garnnøglet fra hinanden, så familien forhåbentlig selv bliver i stand til at rede trådene ud fra hinanden og sammen finde nye veje til at løse problemer, også i fremtiden.

Opsummering:

- Gennem historierne kan du både hjælpe familierne med at finde baggrunden for og løsningen til fortællingerne.
- Fortællinger er i denne sammenhæng de overordnede beskrivelser af barnet eller familien.
- Historierne er beskrivelser af betydningsfulde hændelser i fortiden.
- I historierne skal vi finde familiens og/eller barnets forklaring på fortællingen.
- Men vi skal også finde de sammenhænge, hvor fortællingen ikke passer.
- Gennem en viden om familiens forklaring på årsagen og forståelsen af, at det ikke altid har været sådan, kan vi skabe forandringer og udvikling.
- Brug stamtræ til at holde styr på hvem, der er hvem

Supplerende litteratur:

Camilla Obel og Maria Dressler:	Vredeshåndtering i indskolingen og børnehaven Vredeshåndtering for unge
Bernard Pearce:	Kommunikation og skabelsen af sociale verdener
Søren Hertz:	Børn og unge, psykiatri og samfund
Svend Brinkmann:	Det kvalitative interview Det diagnosticerede liv Diagnoser (antologi) Kvalitativ udforskning af hverdagslivet
Johnstone, L. & Boyle, M:	The Power Threat Meaning Framework